

*Степанов В. О.,**аспірант кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби*

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ РОЗКРАДАННЮ НАФТО- І ГАЗОПРОДУКТІВ З МАГІСТРАЛЬНИХ НАФТОПРОДУКТОПРОВОДІВ

Анотація. У статті проаналізовано наукові праці з різних сфер юридичної науки, що мають відношення до протидії розкраданню нафто- і газопродуктів з магістральних нафтопродуктопроводів на території України, та зроблено спробу визначити стан наукової розробленості цієї проблеми.

Зазначено, що розкрадання нафто- і газопродуктів з магістральних нафтопродуктопроводів охоплює собою кілька взаємопов'язаних наукових категорій – «розкрадання майна» (у нашому разі нафти чи газу), «умисне пошкодження чи знищення чужого майна» (у нашому разі магістрального нафтопродуктопроводу), заподіяння екологічної шкоди навколишньому середовищу (у нашому разі ґрунтам внаслідок попадання в них нафти) та протидія злочинності (загалом та конкретно цьому виду розкрадань). З огляду на зазначене запропоновано дослідження, що стосуються цієї проблеми, умовно розділити на шість груп: 1) дослідження, присвячені технічним проблемам виявлення та нейтралізації незаконних врізок у магістральний нафтопродуктопровід; 2) дослідження, присвячені правильній кваліфікації протиправних дій, пов'язаних із розкраданням нафти і газу, та особі злочинця; 3) дослідження, присвячені протидії кримінальним правопорушенням у сфері розкрадання майна (в тому числі нафти і газу); 4) дослідження, присвячені протидії пошкодженню чи знищенню чужого майна (в тому числі магістральних нафтопродуктопроводів); 5) дослідження, присвячені протидії екологічним кримінальним правопорушенням (що стали наслідками витоку нафти); 6) дослідження, присвячені розробці методик розслідування розкрадань, умисного знищення або пошкодження майна та екологічних кримінальних правопорушень.

Проаналізовано наукові праці представників технічних наук, науки кримінального права та кримінології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Показано, що сьогодні існують технічні методи контролю за несанкціонованими відборами (врізками) нафти. Також зазначено, що розкрадання нафти і газу з магістральних нафтопродуктопроводів у більшості випадків кваліфікується за сукупністю статей 185, 194 і 292 Кримінального кодексу України. Дослідження представників науки криміналістики більшою мірою стосуються розробки окремих методик розслідування розкрадань, пошкодження чи знищення майна. Представники науки оперативно-розшукової діяльності звертають увагу на проблему забезпечення належної оперативно-розшукової протидії розкраданням майна.

Резюмовано, що сьогодні відсутні ґрунтовні наукові праці, в яких проблема протидії такому виду розкрадання розглядалася з позиції використання сил і засобів криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Зроблено висновок, що зараз існує нагальна потреба проведення комплексного монографічного дослідження щодо питань

оперативно-розшукової протидії розкраданню нафто- і газопродуктів з магістральних нафтопродуктопроводів.

Ключові слова: криміналістика, кримінальне правопорушення, наукова розробленість, оперативно-розшукова діяльність, протидія, розкрадання.

Постановка проблеми. Україна має зручне географічне положення, що дає їй можливість виступати з'єднувальною ланкою між нафто- і газовидобувними державами та споживачами. Однак складне економічне становище України породжує низку негативних явищ, одним із яких є розкрадання нафто- і газопродуктів з магістральних нафтопродуктопроводів. Незаконні врізки та несанкціонований відбір нафти чи газу наносять значні економічні збитки підприємствам, зривають поставки відповідної продукції споживачам, підривають престиж держави та всієї галузі, а у випадках витікання нафти ще й призводять до екологічних забруднень навколишнього середовища. У зв'язку з цим питання протидії розкраданню нафти і газу з магістральних нафтопродуктопроводів сьогодні є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження становлять праці таких провідних українських вчених, як О.М. Бандурка, С.М. Гусаров, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, Ю.Ю. Орлов, В.Д. Пчолкін, М.В. Стацак та В.В. Шендрік, які приділяли увагу протидії кримінальним правопорушенням проти власності.

В останні роки проблематику оперативно-розшукової протидії різним видам кримінальних правопорушень досліджували М.О. Брильов, В.О. Гордієнко, Н.М. Деркач, Ю.А. Дорохіна, Н. Г. Капусник, Я. О. Морозова, С. В. Пеньков, О. І. Харабейш та інші. Аналіз публікацій вищевказаних та інших науковців вказує на те, що проблема протидії розкраданням нафто- і газопродуктів залишилася поза увагою науковців і є потреба в комплексному дослідженні цього питання.

Метою статті є аналіз стану наукової розробленості проблем протидії розкраданню нафто- і газопродуктів з магістральних нафтопродуктопроводів (далі – МН) шляхом узагальнення та систематизації наукових праць з досліджуваної тематики.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що проблематика розкрадань нафто- і газопродуктів з МН охоплює собою кілька взаємопов'язаних між собою наукових категорій – «розкрадання майна» (у нашому разі нафти чи газу), «умисне пошкодження чи знищення майна» (у нашому разі МН), заподіяння екологічної шкоди навколишньому середовищу (у нашому разі ґрунтам) та протидія злочинності (загалом та конкретно цьому виду розкрадань). З огляду на зазначене пропонуємо

дослідження, що стосуються розкрадань нафти і газу, умовно поділити на шість груп: 1) дослідження, присвячені технічним проблемам виявлення та нейтралізації незаконних врізок у МН; 2) дослідження, присвячені правильній кваліфікації протиправних дій та особи злочинця; 3) дослідження, присвячені протидії кримінальним правопорушенням у сфері розкрадання майна (в тому числі нафти і газу); 4) дослідження, присвячені протидії пошкодженню чи знищенню чужого майна (в тому числі МН); 5) дослідження, присвячені протидії екологічним кримінальним правопорушенням (що стали наслідками витоку нафти); 6) дослідження, присвячені розробці методик розслідування розкрадань, умисного знищення або пошкодження майна та екологічних кримінальних правопорушень.

Серед представників технічних наук передусім варто назвати дослідження О.В. Кучмистенка «Метод контролю за витоками і несанкціонованими відборами нафти з магістральних нафтопродуктів», в якому автор поставив за мету розробити моделі та методи, що дають можливість враховувати експертний досвід для виявлення несанкціонованих відборів нафти і використовувати розроблені моделі для знаходження місця аварії на нафтопроводі, що підвищує ефективність експлуатації нафтопроводу за рахунок зменшення часу на ліквідацію аварійного витікання нафти, а також скорочення часу реагування на несанкціоновані відбори [1].

Представники науки кримінального права займалися переважно вивченням проблем правильної кваліфікації протиправних дій, пов'язаних із несанкціонованими врізками у МН, а кримінології – кримінологічної характеристики та питанню запобігання цьому суспільно-небезпечному явищу.

Я.І. Соловій зазначає, що проблемні питання кваліфікації та диференціації кримінальної відповідальності за пошкодження об'єктів магістральних або виробничих нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів сьогодні залишаються дискусійними. У більшості випадків розкрадання з нафтопродуктопроводів працівниками правоохоронних органів кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 292, ч. 3 ст. 185 КК України, і як кримінальне правопорушення, пов'язане зі знищенням чи пошкодженням майна (ст. 194 КК України) [2]. Ю.А. Дорохіна вивчала більш загальну тему, що пов'язана з кримінально-правовою доктриною протидії кримінальним правопорушенням проти власності загалом. Науковиця зазначає, що модель кримінально-правової політики щодо протидії кримінальним правопорушенням як основа її доктрини має включати такі складники: об'єкт, предмет, суб'єктів, мету, сферу дії, вектори та принципи. Нагальність і доцільність її розробки зумовлені такими чинниками: 1) сьогодні відсутній єдиний системний підхід до захисту власності; 2) змінюються вимоги щодо підвищення ефективності захисту власності з урахуванням поширення його на окремі об'єкти захисту; 3) відсутній алгоритм удосконалення захисту власності в умовах глобалізації та віртуалізації світу в епоху постмодерну [3, с. 35].

Проблеми кримінологічної характеристики злочинності у паливно-енергетичному комплексі (далі – ПЕК) та запобігання їй вивчалися колективом авторів за загальною редакцією Б.М. Головкина. У монографії розкривається сутність злочинності у ПЕК як предмет кримінологічного дослідження, проводиться кримінологічний аналіз злочинів у сфері ПЕК

та злочинців, які їх вчиняють, детермінацію злочинності у паливно-енергетичній сфері України та запобігання злочинності у паливно-енергетичній сфері України. У дослідженні вказується, що викрадення майна та обладнання підприємств ПЕК становить 60–65% від загальної кількості кримінальних правопорушень у цій сфері. До цієї групи кримінальних правопорушень віднесено викрадення вугледневої сировини та продукції її переробки, яке, серед іншого, включає пошкодження шляхом несанкціонованих підключень (врізань) до магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів з метою крадіжки нафти і газоконденсату. Такі крадіжки вважаються складовою частиною організованого злочинного бізнесу у сфері незаконного обігу енергоносіїв. Цей бізнес являє собою розгалужену та заплутану схему, окремі етапи та операції якої роз'єднані між собою, а безпосередні учасники (ОЗГ) відокремлено один від одного виконують чітко визначені функції, що забезпечують злагоджену і безперебійну діяльність усього ланцюга незаконного збагачення [4, с. 53–55]. У 2017 р. В.В. Фінчук захистила дисертацію «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері Паливно-енергетичного комплексу України» [5].

Плідно у сфері з'ясування і вирішення проблем оперативно-розшукової протидії працюють представники науки оперативно-розшукової діяльності. Наприклад, у Національній академії внутрішніх справ впродовж останніх п'яти років було захищено з цієї проблематики низку дисертацій: Т.О. Руденко «Протидія оперативними підрозділами ОВС України злочинам, що вчиняються у сфері обігу історичних культурних цінностей» (2015 р.); А.О. Кравченко «Протидія оперативними підрозділами ОВС України злочинам, що пов'язані з незаконною трансплантацією органів та тканин людини» (2015 р.); В.Є. Боднар «Теоретичні, правові та організаційні засади протидії злочинам у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками НПУ» (2017 р.); В.П. Матвієнко «Взаємодія підрозділів захисту економіки НПУ з іншими суб'єктами протидії злочинам у бюджетній сфері» (2017 р.); І.М. Купранець «Оперативно-розшукова профілактика нецільового використання бюджетних коштів» (2017 р.); Я.В. Василевич «Оперативно-розшукова протидія привласненню та розтраті бюджетних коштів» (2018 р.); Р.В. Білоус «Оперативно-розшукова протидія незаконному збагаченню» (2019 р.) [6].

Окремої уваги заслуговують дослідження на рівні докторських дисертацій. Так, у 2014 р. Л.Ф. Гула захистив дисертацію «Організаційно-правові та тактичні основи діяльності підрозділів ОВС у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами» [7]. Продовжувачами цього напрямку досліджень варто назвати Р.Р. Греня, який у 2017 р. захистив дисертацію «Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів» [8] та І.В. Писарчука, який у 2018 р. захистив дисертацію «Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів» [9]. У своїх працях науковці надали загальну характеристику теоретичним основам протидії оперативними підрозділами кримінальним правопорушенням, з'ясували їх організаційно-правове забезпечення та запропонували заходи щодо підвищення ефективності попередження, виявлення і припинення досліджуваних видів кримінальних правопорушень.

Вагомий вклад у розуміння змісту та форм оперативного-розшукової протидії належить С.В. Албулу, Т.С. Демидюк, О.Є. Користіну, В.Ф. Паскалу, М.В. Стащак та В.В. Шендрику.

С.В. Албул, Т.С. Демидюк, О.Є. Користін та В.Ф. Паскал у 2015 р. видали навчальний посібник «Протидія кримінальним правопорушенням підрозділами карного розшуку МВС України» [10], М.В. Стащак у 2016 р. видав монографію «Оперативно-розшукові форми протидії злочинам» [11], а В.В. Шендик є співавтором багатьох наукових статей, присвячених проблемам оперативного-розшукової протидії різним видам кримінальних правопорушень.

Значний внесок у розробку методики розслідування окремих питань досліджуваного нами виду кримінального правопорушення належить М.О. Бузинарському та Б.К. Слободянюку. Перший займався розробкою окремої методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу [12], а другий розробив методику розслідування умисного знищення або пошкодження майна. У своїй праці науковець з'ясовує теоретико-методологічні засади умисного знищення або пошкодження майна, організаційні засади початкового етапу розслідування та організацію і тактику проведення на цьому етапі окремих слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, допиту тощо) [13].

Окремо хочемо зупинитися на праці А.С. Кудінова, який розробив окрему методику розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів з магістральних трубопроводів. У своїй монографії науковець наводить криміналістичну характеристику такого виду крадіжок (до неї входить обстановка і предмет злочинного посягання, способи та сліди готування, вчинення і приховування кримінального правопорушення, криміналістично значущі відомості про злочинця), вивчає початковий етап розслідування (шляхи отримання інформації про кримінальне правопорушення, типові слідчі ситуації, версії і алгоритми їх розв'язання, інформаційно-довідкове забезпечення), описує особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, допиту свідків та затриманих осіб, використання можливостей судових експертів) [14].

Не залишилася поза увагою криміналістів і проблема розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. Так, Ю.М. Туровець на рівні кандидатської дисертації з'ясував проблеми початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. У своїй праці науковець описує доктринальні та практичні підходи до формування вчення про розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, з'ясовує методичні основи початкового етапу розслідування цього виду кримінальних правопорушень та характеризує тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, допиту, виїмки документальних джерел доказової інформації, використання спеціальних знань) [15]. В подальшому проблематика розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля зацікавила О.В. Одерія. У монографії «Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля» науковець з'ясовує загальнотеоретичні проблеми розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, надає їм криміналістичну характеристику, описує початковий етап розслідування і особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, огляду документів, допиту, залучення спеціалістів та експертів у процес розслідування) [16].

Висновки. Як бачимо, є чимало наукових праць, які тією чи іншою мірою стосуються протидії розкраданням нафти і газу,

однак серед них відсутня комплексна монографічна робота, яка б стосувалася проблеми оперативно-розшукової протидії розкраданням нафто- і газопродуктів з МН. Враховуючи те, що сьогодні спостерігається динаміка збільшення кримінальних правопорушень проти власності, виникла нагальна необхідність такої розробки, а наукові напрацювання вищезгаданих та інших авторів слугуватимуть підґрунтям для її створення.

Література:

1. Кучмистенко О.В. Метод контролю за витоками і несанкціонованими відборами нафти з магістральних нафтопроводів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.11.13 «Прилади і методи контролю та визначення складу речовини». Івано-Франківськ, 2006. 18 с.
2. Соловій Я.І. Проблеми кваліфікації несанкціонованих врізок у магістральні або виробничі нафтопродуктопроводи. *Науково-інформаційний вісник. Серія Право*. 2012. № 6. С. 125–132.
3. Дорохіна Ю.А. Доктринальні положення кримінально-правової політики щодо протидії злочинам проти власності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 32–45.
4. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / Б.М. Головін, Г.Ю. Дарнопих, І.О. Христич та ін.; за заг. ред. Б.М. Головіна. Харків : Право, 2013. 248 с.
5. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2017. 225 с.
6. Офіційний веб-портал Національної академії внутрішніх справ (Наукова діяльність). URL: <https://www.naiu.kiev.ua/zagalnoakademichni-kafedri/kafedra-operativno-rozshukovoyi-diyalnosti/naukova-diyalnist/perelik-tem-disertacijnih-doslidzen.html>.
7. Гула Л.Ф. Організаційно-правові та тактичні основи діяльності підрозділів ОВС у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ : НАВС, 2014. 36 с.
8. Грень Р.Р. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2017. 264 с.
9. Писарчук І.В. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2018. 251 с.
10. Протидія кримінальним правопорушенням підрозділами карного розшуку : навч. посібник / С.В. Албул, Т.С. Демидюк, О.Є. Користін, В.Ф. Паскал. Одеса : ОДУВС, 2015. 354 с.
11. Стащак М.В. Оперативно-розшукові форми протидії злочинам : монографія. Харків : ХНУВС, 2016. 420 с.
12. Бузинарський М.Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2001. 16 с.
13. Слободянюк Б.К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : монографія. Київ : Вид-во Ліра-К, 2018. 172 с.
14. Кудінов А.С. Розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів : монографія; за заг. ред. В.В. Коваленка. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2015. 215 с.
15. Туровець Ю.М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Ірпінь, 2012. 17 с.
16. Одерія О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

Stepanov V. The state of scientific development of problems of counteraction to oil and gas products theft from main oil products pipelines

Summary. The article analyzes the research papers in different spheres of legal science that touch on counteraction to oil and gas products theft from main oil products pipelines on the territory of Ukraine and attempts to determine the state of scientific development of this problem.

It has been noted that oil and gas products theft from main oil products pipelines encloses several interrelated research categories: «property theft» (in our case, oil or gas theft), «intentional damage to or destruction of property of another» (in our case, main oil products pipeline), inflicting ecological damage to the environment (in our case, to soil because of penetration of oil into it) and counteraction to crime (in general and in this specific kind of theft). Considering the above-mentioned, it has been offered to conveniently classify the investigations related to this problem into six groups: 1) investigations, dedicated to technical problems of revealing and neutralization of illegal tie-in joint in the main oil product pipeline; 2) investigations dedicated to the proper determination of the nature of a crime or offence, related to oil or gas theft, and identity of the criminal; 3) investigations, dedicated to counteraction to criminal offences in the sphere of property theft (including oil and gas); 4) investigations, dedicated to counteraction to damage to or destruction of property of another (including main oil products pipelines); 5) investigations, dedicated to counteraction to ecological

criminal offences (resulted from oil leakage); 6) investigations, dedicated to the development of methods for the investigation of thefts, intentional damage or destruction of property and ecological criminal offences.

There have been analyzed research papers of those representing engineering sciences, criminal law science and criminology, criminalistics and operational research actions. It shows that at present, there exist technical methods of control over unauthorized oil withdrawal (tie-in). It also mentions that oil and gas theft from main oil products pipelines, in most cases, is classified in the aggregate of articles 185, 194 and 292 of the Criminal Code of Ukraine. The investigations of those representing criminalistics, to a greater extent, relate to the development of specific techniques to investigate thefts, damage or destruction of property. Those representing operational research actions pay attention to the problem of assuring proper operational research counteraction to property theft.

It sums up that at present there do not exist any solid research papers, where the problem of counteraction to this kind of theft could be considered from the perspective of the application of forces and means of criminalistics and operational research actions. There was concluded that there exists an urgent need for conducting a complex monographic study, focused on operational research counteraction to oil and gas products theft from main oil products pipelines.

Key words: criminalistics, criminal offense, scientific elaboration, operational research actions, counteraction, theft.